

KÜLKERESKEDELMI MOZGALMAK HAZÁNKBAN I. LIPÓT ALATT.

Irta: DR. TAKÁTS SÁNDOR.

(Első közlemény.)

A XVII. század merkantilizmusa, mint közgazdasági rendszer már megjárta Európa művelt országait, mikor némi halvány fénye hozzánk is eljutott. Ez az apodiktikusan általánosított rendszer, jöllehet országok s korok szerint változóan, majd mindenütt más-más formában alkalmaztatott, áldásos nyomot alig hagyott hátra. S ha a nyugoti, rendezett viszonyok közt lévő s jólétnek örvendő országokban maradandót nem tudott teremteni, gondolhatjuk, hogy ez neki, Ausztriában és Magyarországon még kevésbé sikerülhetett. Ez a sikertelenség azonban nálunk nemcsak a merkantil rendszer hibáinak, hanem a politikai és közgazdasági viszonyok kétségbeesztő állapotának tulajdonítható. Ezek a viszonyok okozták, hogy a merkantilizmus híveinek egész munkássága, e két országban jóformán csak teoretikus törekvés maradt.

Ismeretesek az I. Lipót korabeli politikai állapotok. A gazdasági és kereskedelmi viszonyok még amazoknál is rosszabbak voltak és daczára Lipót diadalmas háboruinak, az állam háztartása rohamosan sietett a tönk felé. A mindenható udvari kamara nem tudott s úgy látszik nem is akart a bajokon segíteni. Jól mondta *Becher J. Joákim*, aki színről-szinre ismerte e kormányzók tagjait, hogy a *tudatlanság*, a *tétlenség*, a *rendetlenség* és a *hütlenség* jellemzi őket.¹⁾ A kamara elnöke Sinzen-
dorf egymaga milliókat lopott s még a csalástól meg a hamis eskütől sem rettent vissza. A magyar bányavárosok élén álló kamaragrófok egy csöppel sem voltak lelkiismeretesebbek Sinzen-
dorfnál. A Viechter ellen indított vizsgálat hihetetlen visszaéléseket leplezett le;²⁾ de azért maradt minden a régiben; mert I. Lipót ragaszkodott „kedves” tanácsosaihoz.

A nyugati politikai alakulások, majd később a töröknek kiűzése, nem egyszer kitűnő alkalommal kínálkoztak Ausztriának, kereskedelmi és gazdasági pozíciók elfoglalására, de a kamara, huzavonáival és tudatlanságával

1) Politischer Discurs, 1688-iki kiadás. 889. l.

2) A vizsgálati iratok a bécsi közös pénzügyminiszterium levéltárában vannak, a Hungarica, 1689. és 1690. évi fasciculusaiban.

mindig elszalasztotta a kínálkozó alkalmat. E helyett folyton újabb és újabb, soha nem hallott adónemekkel igyekezett pénz bajain segíteni. Az élelmiszerekre, a húsrá, sörre, borra, olajra, zsirra stb. aufslágot vetett; a a só árát rohamosan emelte; a bőrre s a különféle szövetekre aufslágot, az építési anyagokra fára, téglára, köre „*impost*“-ot, a szénára, szalmára „*accis*“-t, az örökségekre „*collectákat*“, az adás-vevésre százalékot, a fagygyúrá s viaszra *impost*-ot, a luxus-lovakra adót vetett. Behozta az őrlési garast, a malomvámot, a halász *accis*-t, a papir- és bőrbélyeget, a ruhaneműek taksáját, a fejadót, a vagyoniadót (Vermögensteuer) a „*taxa officiorum*“-ot stb.¹⁾ Bár jól tudta s nem egyszer hangzottatta is, milyen veszedelemmel járnak a monopóliumok a birodalom közgazdaságára és kereskedelmére, egymásután életbeléptette azokat. A só, dohány, marha, kávé, komló, ásványvíz, csokoládé, kasza, kártya, papír, olaj, osztriga; a bécsi vásárjövédalom, aztán a bécsi fővámvhivatal stb. mind, magánbérlok kezébe került. Képzeltük, mennyire drágították ezen bérletek a nevezett árucikkeket!

Mind e terheken kívül a rendes adók is akkorák voltak, hogy a szegény alattvalók kétségbeesve nyögtek a súlyos iga alatt. Végre már annyira ment a dolog, hogy a kamara sem tudott új adónemet kitalálni. Tehát mások jöttek segítségére. Voltak találekony eszű emberek, kik busás jutalom fejében hihetetlen ajánlatokkal kedveskedtek. Egyik a lutrival próbálkozik, másik a sorsjátékot ajánlja, *Wagsberg* gróf a rőfre, itczére és súlymértékekre vetendő adó behozatalát ajánlja, mely az őrlési adó emelésével 6 milliót hajtana szerinte az államnak²⁾. *Herman János* dán kereskedelmi tanácsos „*Methodé practicable*“ czimen nyújtja be páratlan methodusát, melynek segítségével félév alatt legalább 800,000 forint tiszta nyereségre lehetne szert tenni.³⁾ *Abbate de Castelvico* bizonyos Anonymus tervét mutatja be, mely, annak elfogadása esetén 4—800,000 forint jövedelmet biztosít az udvari kamarának.⁴⁾ *Clement Ágost Ferencz* brünni polgármester „*Unvergreifflicher Vorschlag*“-jával véli az üres kincstárt megtölthetni s ajánlja a „*luxus-vestium*“

1) Ugyanott Hoffinanz 13,937. és 13,949. fasc. Ilyen adónem volt az ugynevezett „*Licenz Zettel*“ váltása mindenféle bor eladásánál, aztán a „*Dienstboten Lidlohn*“ tizenkettő részre. Mindezen adónemeket 1703-ban Sallaburg kamaraelnök, Kollonits, Harrach gróf és Mannsfeldt. a haditanács-elnöke közös tanácskozásaik alkalmával egy nagyobb kölcsön felvételére biztosítási alapul jelölték ki.

2) Köz. p. m. levélt. Hoffinanz 13,940. fasc. 1703. jún. 25.

3) U. ott 13,954. fasc. Herman Johann ajánlatát Brema város polgármestere és tanácsa is melegen ajánlotta.

4) U. ott Hoffinanz 13,957. fasc. „*Versicherungs-Decret für den Abbate de Castelvico*“. Az udvari kamara az első évben a nyereség negyedét, a következő években pedig két százalékot biztosít a névtelen föltalálónak.

behozását.¹⁾ Bár ez ajánlatok fölötté kétségeseeknek látszottak, a fűhöz-fához kapkodó kamara mégis megkísérlette velük a jó szerencsét. A fényes remények azonban füstként szállottak el mindjárt az első kísérletnél. 1703-ban megalapítják a *Banco del Giro*-t, s Lipót pátenlevelével mindenkinek köteletségévé teszi, hogy a bank asszignációit készpénz gyanánt fogadja el.²⁾ Ez sem vezetett a kívánt eredményre. A pénzszükség napról-napra nagyobb lön s az állam alig talált hitelre. Az égető szükségletek fedezésére olykor 12--20 százalék mellett volt kénytelen kölcsönt venni s még így sem igen kapott; mivel elegendő biztosítékot nem birt nyújtani.³⁾ Pedig ugyanekkor — mint tudjuk — Hollandiában 3, Francziacországban 5 volt a rendes százalék a pénzpiacpon. 1702-ben már az udvarnál is oly nagy volt a pénzhiány, hogy a Habsburg-ház családi kincsei az amsterdami zálogházba vándoroltak.⁴⁾

Az általános zürzavar 1703-ban érte el tetőpontját. Ez év tavaszán történt a hatalmas Oppenheimer zsidó czég bukása. Ennek bukását, mely Lipót kabinetjét és az egész kereskedő világot megrendítette, állítólag az udvari kamara szöszegése okozta. A hadsereg: szállítóját; az udvar és a kamara: leghatalmasabb hitelezőjét és támaszát vesztette benne.⁵⁾ Mindenféle segélyforrás kiapadván, az udvari kamara végre azzal az ajánlattal állott elő, hogy a magánemberek birtokában levő összes ezüst-érték felét be kell szedni s a kamarai jószágokat és értékeket újra kell verni.⁶⁾

Ilyen viszonyok mellett természetes, hogy élénk kereskedésről szó sem lehetett. Azt, a monopóliumok, polypóliumok és propóliumok, a vámok

1) U. ott 13,943. fasc. 1703. okt. 30. A színes ruhák megadóztatását már III. Ferdinand behozta *Farben-Groschen* czim alatt. Az 1697-ben behozott *Kleider Taxa*-ból kilenczefél hó alatt Csehországban 4294 frt, Morvában 8000 frt folyt be. Bécs városában magában 40,000 frtra számítottak.

2) U. ott Hoffinanz 13,940. fasc. 1703. jún. 15. „Ersuchung an die Hofkanzlei die über die Aufrichtung und Stabilierung eines Banco del Giro geschöpfte kais. Resolution, samt den darüber emanirte kais. Fundations-Diplomate und der Banco-Ordnung“. Maga a páten 1703. jún. 22-én jelent meg.

3) Magyarországon ugyanekkor elkobozta Lipót Szirmaynak több mint 20,000 forintját, mivel azt, több mint 8 százalékos kamat mellett adta kölcsön.

4) Csak I. József idejében, 1710-ben váltotta vissza az udvar részére Wertheimer zsidó.

5) Savoyai Jenő így ír ez esetről 1703. máj. 7-én: „La mort d'Oppenheimer est encore un nouvel embarras. Tous les marchands sont si meslé dans cette affaire, qu'ils se sont declarés: ne pouvoir entrer dans aucun traitè, qu'ils n'ayent ajusté en quelque manière les affaires du juiif“ sat. Az udvari kamara szerint Oppenheimer bukása teljesen tönkretette a hitelt s helyrehozhatlan károkat okozott. Hoffinanz 13,947. fasc. 1704. ápril. 30. (Az udv. kamara felterjesztése I. Lipóthoz.)

6) U. ott. Hoffinanz. 13,949. fasc.

és aufslágok töménytelen sokasága s a pénz értékének folytonos ingadozása ugyszólván teljesen tönkretették. Az udvari kamara jól ismerte e bajokat, de a nagy kiadások és a pénzhiány miatt nem volt módjában azok megszüntetése. Különben, Lipót előtt többször hangzótt, hogy az ország rohamos hanyatlásának, a kincstár ürességének az oka: a kereskedelem teljes tönkremenése. Külföldről semmi pénz sem jön be s ami kevés itthon van, az holt tőkeként hever, vagy a monopolisták zsebében rejlik.¹⁾ A bajok megszüntetésére történtek is némi kísérletek, de jobbára csak papiron! Egy-két pátenslevéllel az általános hanyatlást nem lehetett utjában megállítani, sem új viszonyokat teremteni.

Ha így álltak a dolgok az örökös tartományokban, elképzelhetjük minő viszonyok közt tengődött, a töröktől agyonnyomorgatott s az idegen katonaságtól fölélt Magyarország, melyet minden baj kétszeresen sújtott, minden teher kétszeresen nyomott. A török kiűzése után mindenki azt remélte, hogy mi sem állván többé a földművelés és kereskedelem útját, az ország hamarosan magához tér! Pedig ép az ellenkezője történt. A terhek mód nélkül növekedtek, s az itt élő tömérdek katona átokként nehezedett az amúgy is enervált országra. Két századon át az ország legfőbb jövedelmi forrása²⁾ a marhakereskedés épp a török kiűzése után ment tönkre. A Bécs érdekében kiadott oktalan intézkedések, a katonaság beszállásolása, élelmezése, a marhák alkalmazása az ágyuk és tábori szekerek vontatására s a hivatalnokok kereskedése megsemmisítették s koldusbotra juttatták a török világban még oly hatalmas magyar marhatőzsérséget. Mikor Aichpüchl 1695-ben az udvari kamarától küldve bejárta hazánkat, egész felső Magyarországon *nem talált vágni való marhát!*³⁾ A Velenczével folytatott élénk kereskedésünk is oda volt. Míg Buccari kikötője a Zrinyiek kezén volt, oly nagy volt a kivitel nyers terményekben, hogy Zrinyi Péter a különben szabad kikötőből származó évi jövedelmét 150,000 frt-ra tette.⁴⁾ A Zrinyi-birtokok konfiskálása után az udvari kamara intézkedései hamarosan tönkretették a virágzó kikötőt s vele együtt Velence felé irányuló kivitelünket is.

A tömérdek vám, harminczad és aufslág miatt borkivitelünk is

¹⁾ Hoffinanz 13,943. fasc. 1703. okt. 30. „Ersuchung an die Hofkanzlei.“ Sieve kell a bajon segíteni — írja az udvari kamara — főleg a bécsi nyomorult kereskedelmi viszonyokon! A három kereskedő-osztályt véleményadásra lehetne szólítani, miként kelljen a bajokon segíteni.

²⁾ „*Nervus aeriarii*“ — írja a magyar kamara.

³⁾ Jelentései a köz. p. min. levéltárban, Hungarica 1695. 14,710 fasc.

⁴⁾ Országos levéltár, a titkos tanács fogalmazásai, az országgyűlési iratok között.

pangott. Pedig a XVII. század három utolsó évtizedében a termés többször rendkívül bő és kitünő volt.¹⁾ Értékesíteni azonban alig lehetett. Maguk a rendek panaszolják az országgyűléseken, hogy mire Galgócra ért valaki 150 hordó borral, ötven hordónál több felment csupán a vámokra és harminczadokra!²⁾

A harminczadok is mód nélkül megsaporodtak s eredeti alakjukból teljesen kivetkőztek. A harminczad eredetileg a behozatalra és a kivitelre vetett adó volt. Lipót korában azonban azt, már a vásárookra vitt czikkek után is megvették, akárhonnét hozták is azokat. Még pedig nem is egyszer, hanem négyszer. Ha valaki Erdélyben árut vett, harminczadot fizetett. Amint Magyarországra ért, az első harminczadnál újra megvették rajta; ha szerencsésen elért az udvari kamara alá rendelt „*neoquistica*“-ra, ott megint fizethette a harminczadot; s ha innét Szlavónia területére ment, ott újra megvették rajta.

A harminczadoknál is igazságtalanabb és súlyosabb adó volt, a katonai parancsnokok szedte „*regalia*“, mely sokszor jóval felülmulta a harminczadot. S hogy azt megfizethessék, a kereskedők kénytelenek voltak néha 5—6 mérföldnyi kerülőt tenni.

A zaklatásoktól és erőszakoskodásoktól eltekintve, ezek az adónemek majdnem lehetetlenné tették a kereskedést; mert a czikkek árát megkétszerezték. A győri marhakereskedők 1695-ben hitelesen kimutatták, hogy Erdélytől Győrig *55 különféle tételt* kellett egy-egy marha után fizetniök. S ha Bécsbe hajtották, újra kezdhették a fizetést.³⁾

Nagy akadálya volt a kereskedésnek az utak rosszasága és bizonytalansága. Fegyveres kíséret nélkül egy kereskedő se mert útnak indulni. Különös rossz hirben állottak a töröktől visszafoglalt részek (*neoquistica*). Itt a rablók annyira elszaporodtak, hogy még a fegyverekkel megrakott katonai élelmezési hajókat is kirabolták s külön csapatokat kellett szervezni kiirtásukra.

A pénz értékének örökös ingadozása, bizonytalansága, aztán a tömérdek rossz és hamis pénz szintén hátráltatták a kereskedelmi forgalmat. Más pénzürtékeket találunk nyugaton, az örökös tartományokkal szemben, s ismét másokat felső Magyarországon a lengyel határok felé.

Ilyenek lévén a viszonyok, jelentős haszonnal csak az kereskedhetett, az vihetett ki árukat, akinek vám és harminczadmentességet

1) Különösen a hetvenes években. „Teljes életemben olyan szép idővel járó, tiszta és sok buzával, sok és igen jó borral bőves esztendőt nem értem, mint ez az 1673.“ — írja Bethlen Miklós önéletrajzában.

2) Köz. p. m. levélt. Hungarica 14,490. fasc.

3) U. ott. Hungarica 14,710. fasc.

biztosítottak. S Lipót király e tekintetben nem igen fősvénykedett. Bár a kincstár üres volt, nyakra före osztogatta a „*passbrief*“-eket, még pedig nem a szegény kereskedőknek, vagy termelőknek, hanem azoknak, akik az adókat amugy is könnyen megfizethették volna. Egész sereg külföldi fejedelem, herczeg, gróf, aztán miniszterek és nagy befolyásu államférfiak sőt birodalmi városok is teljesen szabad útlevéllal szállították háztartásuk számára a magyar termékeket, főleg a borokat aztán gabnát és marhát.

I.

Becher J. Joákim eszméi s különböző törekvések azoknak kivitelére.

Az udvari kamara nem tudván a módját, miként lehetne a tönkretett kereskedelmet új életre ébresztenie, őszintén bevallotta Lipótnak, hogy tagjai között nincs egy sem, a ki a kereskedelmi politikához s a nagyobb kereskedelmi vállalatok létesítéséhez értene. Tehát ügyes kereskedőket, a külkereskedelemhez értő, külföldi szakembereket kért maga mellé. A kamara szerencséjére ilyenek keresés nélkül is akadtak. A merkantil rendszer egyik legkiválóbb német munkása: *Hornigk*, szóval, majd 1684-ben, nyomtatott munkában is kijelölte az irányt, melyen az örökös tartományokat gazdagokká és hatalmasokká lehetne tenni.¹⁾ Gazdasági rendszere ugyan nem új s nem is önálló, de rendkívül ügyesen állította össze mindazt, ami használhatót a merkantil-rendszer odáig alkotott. A derék könyvet forgatták is eleget az egyetemeken, de az udvari kamarára kevés hatással volt. Neki-nem teoriák, hanem praktikus vezető férfiak kellettek.

Ilyen is akadt a nagymunkásságú *Becher J. Joákim*-ban. Férfikora s munkássága delén szakadt fel Bécsbe s bár az elvetemült Sinzendorffal hamarosan összeveszett, több jelentős vállalatot sikerült létrehoznia. A tevékenység, tudás és akaratérő meg volt benne arra, hogy még nagyobbakat is létesítsen, de az udvari kamara s főleg annak elnöke Sinzendorf nem csak hogy nem támogatta, hanem egyenesen ellene dolgozott.²⁾ 1666-ban Becher sürgetésére Lipót fölállította a *Collegium Commerciorum*-ot s elnökévé Sinzendorffot tette. Ennek 33 pontból álló utasítását Becher dolgozta ki s ha a collegium e jóvágnyott utasításokhoz tartotta volna magát, jelentős eredményeket lehetett volna tőle várni. Azonban — mint Becher maga írja — a collegium mit sem törődött utasításaival, tétlenül nézte a dolgok folyamatját, hat év alatt

1) Oesterreich über alles, wann es nur will etc. Passau, 1684.

2) A *Politischer Diskurs* és a „Gutachten wegen rechter Bestellung einer Hoff- oder Finanz-Cammer“ című munkájában bőven szól Sinzendorf praktikáiról.

még tizenkét tanácsot sem ült, naplót nem vezetett s egyáltalán nem állt feladata magaslatán. A gyáripár meghonosításában, meg a híres „*Werkhaus*“ létesítésében is ellenlábasa volt Sinzendorf. Megalakítván Becher az *Orientalische Compagnia*-t¹⁾, működését Magyarországra is ki kellett terjesztenie, mert a nevezett társaság hazánkon át üzte a transitó kereskedést.

Valószínűleg ez alkalommal ismerkedett meg közelebről Magyarország termékeivel s fölismervén azok jelentőségét, piacot igyekezett számukra keresni a nyugati országokban. A politikai alakulások kedvezni látszottak terveinek. Colbert védvámái s XIV. Lajos politikája megtorlásra bírván a holland generalstatusokat, remélhető volt, hogy a francia termékek, főleg a bor és a gabna, hamarosan kiszorulnak onnan. Ezeknek pótlása magyar termékekkel nem látszott kivihetetlennek. Becher, számításai alapján remélte, hogy Hollandiában évenként átlag egy millió forint ára égett bor és 500,000 frt ára erős bor könnyen el fog kelni.

Hogy terveit megvalósítsa, Hollandiába utazott, s érintkezésbe lépett a legkiválóbb czégekkel és az illetékes körökkel. A hollandok éppen nem idegenkedtek újabb kereskedelmi összeköttetésektől. Pénzüik volt bőven s a kockázattal járó vállalatoktól sem riadtak vissza. Becher ajánlatait is szívesen vették, s kijelentették, hogy örömet lépnek kereskedelmi összeköttetésbe Lipót országaival. Az összeköttetést azonban tengeren szeretnék létrehozni, hogy higanyt, rezet, aczélt, borokat, bőrt s más árut hajókon vihetnék hazájukba. E czélra ők *Fiumét* (St. Veit) szemelték ki, melynek fekvése a nevezett áruk kivitelére fölötte alkalmas. Becher azon ellenvetésére, hogy a velenceiek nem szívesen vennék ezt a hajójáratot, s talán nem is túrnék, a hollandok büszkén feleltek, hogy ők nem kérdezik a velenceiektől, tetszik-e nekik vagy nem, hanem arra és oda mennek hajóikkal a hová akarnak. Ugyanekkor egyik hollandi kereskedő szépen kidolgozott projectumot nyújtott át Bechernek, mely feltárta a legkényelmesebb kereskedelmi összeköttetést Chinával és Sziberiával. Felmerült ez alkalommal a *Duna* összecsatolásának terve is a *Rajnával* a Wornitz és Tauber összekötésével. „Mindezekből világosan látszik — írja Becher — hogy a hollandok többet törődnek folyóinkkal, mint jó magunk“!²⁾

¹⁾ 1664-ben alakult, de mivel Ausztriában nem akadt olyan kereskedő, a ki vezetni tudta volna a társulat ügyeit, *Triangl* és Lelio di Luca-t szerződtették igazgatóknak. Az első igazgató, *Triangl* elkövette temérdek csalásról rengeteg ügyirat maradt ránk. Köz. p. m. levélt. Hoffinanz különféle évi fasciculusaiban.

²⁾ *Politischer Discurs* és a *Nárrische Weisheit* című munkáiban részletesen leírja útja eredményeit.

Eközben hivatalos jelentést is tett utjának eredményeiről, s utasításokat kért a további teendőkre. Ezekre azonban hiába várakozott. Sinzendorfnak nem tetszett a dolog, s így az udvari kamara hallgatott. Pedig Becher tervei mellett Kamprich a császári követ Hágában is kardoskodott s Lipóthoz irt leveleiben sürgette a magyar bor és pálinka szállításának megkezdését Hollandiába.¹⁾

Az 1671. év tavaszán végre mégis megtörtént az első kísérlet. A collegium commercii 47 csöbör magyar bort és négy csöbör pálinkát szállítottott Rotterdamba. A szállítási költség és a különféle kiadás odáig 1419 frt-ra rugott. Becher jelentése szerint a borok megtörve és zavarosan érkeztek meg, mindamellett a hollandoknak fölötte tetszetek. Amsterdamban és Haagában sok előkelő és borértő ember jelenlétében megizlelték, s a rajnai borokat ezekhez képest savanyu viznek, a francia borokat pedig czukros viznek mondták! Sokan kissé erősnek tartották; mások rajnai borokkal elegyítvén, fölséges italt hoztak létre. A kérdezősködés és tudakozódás a borok után általános volt. A hollandok — írja Becher — szívesen kitiltanák a francia borokat, ha biztosítanák őket, hogy Magyarországból és Ausztriából elegendő bort kaphatnak. E biztosítás előtt azonban nem tehetik, mivel a francziák elzárnák előlük a Rajna vidékét, és nem juthatnának borhoz!²⁾

Ime meg volt a kínálkozó alkalom; hollandi tőkével nagyot lehetett volna lendíteni haldokló kereskedelmünkön; a császári hatalommal meg mérsékelni lehetett volna a birodalomban a vámokat. Becher azonban hiába fáradozott; az udvari kamarát tétlenségéből nem tudta fölrázni. Élesen kikel tehát e testület ellen, s Sinzendorfnak nyíltan szemére veti, hogy csak a saját hasznát keresi, a császáret csak akkor, ha a magáét is előmozdítja véle.³⁾

Az eszmét azonban, amit Becher és a hollandok fölvetettek, még az udvari kamara közömbössége sem tudta elaltatni. *Száz évig* állandóan kísértett. S ha nagyobb arányokat nem is öltött a borkivitel Hollandiába, időről-időre mégis jelentékeny szállítmányokat indítottak utnak. Így mindjárt 1674-ben Kamprich a hágai követ nógatására, aki azzal kecsgettette az udvart, hogy a magyar borokat idővel majd osztrákokkal is lehet helyettesíteni, ismét 1000 csöbör bort, s felső Magyarországból hordókban és skatulyákban aszalt szilvát vittek Hollandiába, Leitmeritzten és Boroszlón át. Ez alkalommal világosan kitünt, hogy a vámok, harminczadok és aufslágok mérséklése nélkül,

¹⁾ Kamprich levelei Lipóthoz. Köz. p. m. levélt. Hoffinanz 13,822. fasc.

²⁾ Politischer Discurs 667, I.

³⁾ U. ott 783. I.

a külföldi borokkal való verseny lehetetlen! Ezek megszüntetésére vagy mérséklésére nézve azonban mi sem történt.

Az 1680-as években bizonyos *Johann Christian Plankenauer*, követvén Becher példáját, kísérleteket tett, nem lehetne-e az északi országokban piacot teremteni a magyar és osztrák borok részére? A kísérletek úgy látszik beváltak, mert Plankenauer nagyobb arányokban folytatni akarta az észak felé irányuló borkereskedést. A politikai alakulások is kedveztek vállalatának. Az 1689-ben folyt háboruban a francia áruk behozatalát eltiltották, s így a francia s a rajnavidéki borokat, melyekkel békés időben elárasztották az északnyugoti országokat, könnyen lehetett pótolni a magyar és osztrák borokkal. Mivel szerencsére ez időben már nem Sinzendorf állott a kamara élén, ez a kormányzók meg az osztrák udvari kancellária is minden támogatást megígért Plankenauernek,¹⁾ akit „*hujus negotii primus author et inventor*“-ának nevezett el!

A terv az volt, hogy rajnai borokat a magyarországiakkal, a francziákat pedig az osztrák borokkal szorítják majd ki az északi országokból. Az összes lipcei, hamburgi, berlini stb. szekereket, melyek árukkal megrakván jönnek az országba s többnyire üresen térnek vissza, ezentúl borokkal rakják meg. A hercegekkel és fejedelmekkel megegyeznek, hogy e szekerek után vagy semmit, vagy csak igen csekély vámot vegyenek. Mivel a bor aufslágja Ausztriában 21 kr., Morvában 7, Csehországban 12, Magyarországon 6—10, Sziléziában 21 kr. volt, s mivel az osztrák bor helyben 4—6 talléron, a magyar meg 5—8 talléron kelt, az árak tekintetében a francia és a rajnai borokkal nem lehetett versenyezni; mert ezek iczéje Berlinben legfőlebb 4, Hamburgban meg 3 pénzen kelt. Versenyre csak a harminczadok és vámok elengedése mellett, lehetett gondolni. A kamara ettől nem is idegenkedett, sőt az aufslágok felének elengedésébe is beléegyezett, remélvén, hogy a nagy forgalom e veszteségekért bőven fogja kárpótolni a kincstárt. Mivel a kezdet sok rizikóval, fáradsággal és kiadással járt, az udvari kamara az első hat évben a vállalkozót mindenféle aufslágtól és vámtól felmentette.²⁾ Mindössze csak annyit kötött ki, hogy ha hat év múlva a vállalat hasznot fog hajtani, ő felsége a kiviteli áruk után 10 százalékot fog szedni. Az udvari kamara — írja 1689. márcz. 23-án — erősen reméli, hogy e vállalat révén nemcsak „di ritorno Lipse, Hamburg és Berlin felé, hanem Boroszlóból Poroszország felé, aztán az Odera segítségével Svédország és Liefland felé is megélénkül a kereskedelem.

Az udvari kamara tulságos jóindulata Plankenauer vállalata iránt

¹⁾ Köz. p. m. levélt. Hoffinanz 13,885. fasc. 1689. jún. 18.

²⁾ Ez főleg azért történt, mivel a nagyobb kikötőkben rengeteg készlet állott különféle francia borokból.

mégérthető, s bizonyos tekintetben helyeselhető is, de hogy az egész észak felé irányuló borkereskedést *monopóliumképen* kizárólagosan Plankenauer kezére akarta bízni, az már nagy hiba volt, mivel az udvari kamara maga is tapasztalta, sőt hangoztatta is a monopóliumok káros voltát. Aztán a Becher alapította collegium commercii utasításával is ellenkezett, mert ez egyenesen meghagyja a veszedelmes monopóliumok megszüntetését. Mindamellet a kamara elkészítette Plankenauer részére az új monopóliumra vonatkozó privilegiumot, 1689. jun. 18-án értesítette a dologról az udvari kancellariát, majd jóváhagyás végett a német rendek elé terjesztette az egész tervezetet. A rendek még október végén sem határoztak a dologban. A brandenburgi választó azonban megígérte támogatását és közvetítését az északi tartományoknál. Az udvari kamara erre okt. 23-án kimondotta, hogy minden magyar és osztrák bornak bizonyos árat kell szabni. Az eladásnál Plankenauernek elővételi joga van. Azonban Szilézia és Lengyelország felé, vagy más országokba, a hol a borkereskedést már mások üzik, nem szabad szállítania. Hogy a kezdet is meglegyen, Plankenauer ugyanekkor 300 csöbör magyar bor kivitelére teljesen szabad utlevelet kapott.¹⁾

Minő siker követte az első kísérletet, s mi lett a vállalat sorsa később, nem tudjuk. Az ügy további fejleményeire nézve semmiféle iratot sem sikerült találnunk.

Mig boraink kivitele, versenyképességük daczára, ezer és ezer nehézségbe ütközött, addig Magyarország két más terméke minden nehézség nélkül eljutott Hamburgba, onnét meg Hollandiába. Értjük a besztérczebányai és szomolnoki réz et, meg az erdélyi kénesőt. Mindkettőnek nagy volt a kelendősége, s így a kivitel évről-évre nagyobbodott. A XVII. század másik felében átlag 6—7000 mázsa réz s 3—60,000 font higany ment külföldre évenként. A kéneső annyira ismert és keresett áru volt, hogy még Amerikát és az Indiákat is erdélyi higanynyal látták el. Csak 1705-től kezdett az ára rohamosan esni. Az angolok és hollandok ugyanis, Chinából nagy mennyiségben kezdték szállítani a higanyt Európába, s úgy lenyomták a magyar kéneső árát, hogy 1705-ben már legfőlebb 2 rajnai forinton kelt fontja; sőt, — mint Hoffmann londoni követ írja Lipótnak — 1705. jul. 24-én a legutóbbi auctionál már csak 1 frt 20 kr.-on vették fontját. „Felvilágosítottam a két kompánia legelőkelőbb igazgatóit — írja ugyanő — hogy milyen kárt tesznek felségednek; megmondtam, hogy országainak ez az *egyetlen kiviteli áruja*, melylyel eddig nemcsak Európát, de Amerikát is ellátták! Ők azonban csak vállvonogatással feleltek. Sajnálják — ugymond — de nem tehetnek róla“²⁾

¹⁾ Köz. p. m. levélt. Hofffinanz 13,886 fasc. Ugyanitt van a kész privilegium is.

²⁾ Bécsi cs. és kir. házi, udvari és állami levéltár: Hoffmann londoni rezidens levelei I. Lipóthoz.

Ugy a réznek, mint a higanynak bizományosa (factora) *Jean Deuz zu Assandelf amsterdami* kereskedő, *de Witte* hollandi helytartónak sógora volt. Ennek megválasztása ép oly sikerült vala, mint Lipót többi pénzügyi hivatalnokáé. Mikor Becher Joachim 1671-ben Hollandiában járt, maguk a hollandok figyelmeztették őt Deuz visszaéléseire s kérve kérték, figyelmeztetné Lipótot, hogy nagyobb körültekintéssel járjon el a réz értékesítése körül, mert a kinek most a kezében van (Deuz), az, *évenként legalább 20,000 tallérral csalja meg ő felségét*. E figyelmeztetés persze mit sem használt. A bizományos évtizedekig továbbra is Deuz maradt. ¹⁾

A zavart pénzügyi helyzet arra birta az udv. kamarát, hogy a birodalom e két jövedelmező, s ugyszólván egyedüli kiviteli cikkét is elzalogosítsa. A higanykereskedésre már 1691-ben, Magyarország megkérdezése nélkül 300,000 tallér kölcsönt vett föl; a rézre meg 1700-ban 400,000 tallért (910,800 frt-ot); 1703-ban, a Deuz-zal végbement zárszámadás után, május elsején újra 2,000,000 hollandi forintot vettek föl a rézre és a higanyra. Ezen új kölcsönből visszafizették az 1700-ban felvett 910,800 frt-ot, — illetőleg a kamatokkal együtt 939,480 frtot. Ez újabb kölcsön alkalmával, már az összes réz és higanytermést Hollandia részére kötötték le. ²⁾ A hollandi generalstatusoknak jogában állott, hogy a magyar réz- és higanybányákban felügyelőt tartsanak. A szállítás kizárólag Amsterdamba történjék. A szerződés aláírásakor Hamburgban 9753 rézlemez, Amsterdamban pedig 1313 volt raktáron. ³⁾

De ezt az új szerződést az udvari kamara nem sokáig tudta betartani. A Rákóczy-féle fölkelés hamarosan tönkretette számításait. 1704. szept. 13-án már egy kamarai tanácsosnak kellett Amsterdamba mennie, hogy ottan a hollandokat felvilágosítsa s meggyőzze, hogy a szállítás szünetelése nem a kegyes Lipót hibája, hanem egyedül a „lázádok“ büne. ⁴⁾ Az udvari kamara azonban nemcsak a rézszállítást szüntette be, hanem a kamatok fizetését is! Emiatt *Hamel Bruinynx* hollandi követ Bécsben panaszt emelt a szerződés megszegése miatt. ⁵⁾

A szathmári békekötés után tovább folyt a szállítás. Némely évben 7000 mázsánál is több réz ment Hollandiába. A hasznot azonban jelentékenyen csökkentette az a nem várt körülmény, hogy a porosz királyság

1) Politischer Discurs 732. l.

2) Az 1703-i szerződést közölte a Gazdaságtörténelmi Szemle 1897. évfolyamában az 521. oldalon.

3) Köz. p. m. levélt. Hungarica 14,764. fasc.

4) U. ott. Hungarica 14,764. fasc. Commissions-Decret an Herrn Hofkammer-Rath von Palm.

5) U. ott. Hung. 14,767. 1705. okt. 7. „Erinnerungs-Befehl an Grafen von Goes in Haag.“

a magyar rézre — a birodalmi törvények ellenére — jóval nagyobb vámot vetett. Idáig ugyanis 100 rézlemez vámja 27—28 frt volt, most azt egyszerre 40 frtra emelték. S az udvari kamara ez ellen hiába keresett orvoslást a követség révén, a poroszok megmaradtak a vámemelés mellett.¹⁾

Ugy a réz és kéneső, mint a bor kivitele, illetőleg Hollandiába való szállítása főleg azért ütközött olyan sok nehézségbe, mert csak kerülő uton juthatott Hamburgba, az odáig vezető vízi utakat nem lehetett használni. Ugyanezért már a XVI. század óta állandó óhaj tárgyát képezte az Odera és Spree meg az Elbe összecsatolása és szabályozása. Ha ez megtörténik, az örökös tartományoknak vízi összeköttetésük lehetett volna a keleti tengerrel. Az összeköttetés létrehozásának főakadálya Frankfurt városának „*Stappel-u. Niederlags-Recht*“-je volt. Ennek értelmében, akik a keleti tenger felé kereskedtek, azok, nagy kerülővel kénytelenek voltak áruikat Frankfurtba vinni, s ott három napig kirakni, csak azután mehettek tovább. Ugyaníly kiváltsága volt Boroszlónak is. Mindkét város *Mátyás* királyunktól kapta 1490-ben e szabadalmat. Az árulerakás terhe alól Mátyás csak a sziléziai kereskedőket vette ki.²⁾ Mátyás kiváltságlevelét Frankfurt részére, a brandenburgi választó (1510-ben) és Ulászló király is (1511-ben) megerősítették. A sziléziai rendek 1527-ben I. Ferdinánd királytól kieszközölték az Odera szabályozását. Követség által Brandenburgban is szorgalmazták, s a Spree segítségével az Odera és Elbe összecsatolását is sürgették, hogy Hamburgtól és Stettintől a Dunáig

1) U. ott. Hoffinanz 14013. fasc. „Dem kais. Legations-Secretario an königl. Preussischen Hof zu Berlin, Herrn Vossius.“ A vámemelés a „*Privilegium Fredericum*“ alapján történt. Csak 1715-ben mutatkozott némi hajlandóság a magyar réz-vám ötödének elengedésére. (Lásd Hoffinanz 14,020. fasc. 1715. júl. 8.) A magyar rézre és kénesőre felvett hollandi kölcsönnek még a kamatait sem tudták megfizetni. 1713-ban a hátralékos kamatok már 1.105,000 frtra rugtak. E miatt külön tervet kellett kidolgozni a kamatok törlesztésére. (Lásd Hoffinanz 14,005. fasc.-ban Heems haagai császári rezidens leveleit III. Károlyhoz.) A XVIII. század elején a magyar higany ára megint fölszökött. 1712-ben, mikor az árvízszonyok e lehető legrosszabbak voltak: 29,491 font higany 112,265 frton kelt el. Ugyanezen évben Johann Arnold von Beyweck kölni polgármester ajánlatot tett, hogy saját költségén Hollandiába megy, a hitelezőket kielégíti s még egy millió frtot szerez ő felsége részére a magyar higanyon. Mindössze csak a szállítható mennyiségekről kért kimerítő tudósítást. (Lásd Hoffinanz 13,998. fasc. 1712. okt. 15. „Commissions-Decret an Herrn Grafen von Walsegg.“)

2) „caeterum quod mercatores ex Vratislavia et Silesia in Francofordum et ultra, locum depositionis mercium ipsorum in Stetin, Sondau, Luneburg, Lubeck ac in Italam, Alemanium, Brabantiam, caeterasque quascunq; terras partium inferiorum, non obstantibus privilegiis civium Francofordensium ex ordinatione superiorum expressa, ire, mercimoniaque ipsorum deferre, referreque ac alias negotiari sine omni impedimento libere ac secure valeant ac possint.“

vizi összeköttetése legyen az örökös tartományoknak.¹⁾ A szabályozási munkálatok a XVI. század közepéig csakugyan folytak is. 1557-ben jelent meg I. Ferdinand pátense az Odera megnyitására.²⁾ A frankfurtiak és boroszlóiak a víziutak megnyitása esetén, hatalmas kereskedésüket a tönkremenéstől féltvén, minden követ megmozdítottak régi szabadságaik megerősítésére. 1567. márcz. 6-án Frankfurtnak csakugyan sikerült kiváltságait megerősíttetni, még pedig Boroszló kizárásával. Az Odera tehát ismét elzárattott, s a kereskedők kötelesek voltak Frankfurt utait használni, különben lefoglalták áruikat. Hiába volt ez ellen másfél századig minden mozgalom, Frankfurt megtudta jogait védeni. Csakis 1723-ban vették komoly tárgyalás alá e káros kiváltságok megszüntetésének módját.³⁾

Természetes, hogy ami zaklatást a többi kereskedők kiálltak Frankfurtban, mindazokon a magyar árukat szállítóknak is keresztül kellett esniök. Ezért volt észszerű a hollandoktól, hogy a magyar réz, kénese, bor, bőr stb. kivitelére kikötöt kértek a dalmát partokon. Sajnos, a velenzeiek érdekei miatt, kikötöt nem mertek adni nekik.

Amig Becher kezdeményezésére, nyugaton folytak a kísérletek a magyar borok kivitelével, addig keleten is sikerült neki kereskedelmi összeköttetéseket létrehozni. Az *Orientalische Compagnie* vagy később *Indisch-Orientalische Compagnia*, mely Becher legmaradandóbb alkotása volt, s túlélte megalapítóját is, nagy aranyu kereskedést üzött a kelettel. Magyarországra nézve azonban ez a kereskedés csak transito jellegű volt, mivel a behozott keleti árucikkeket, a társulat nem nálunk értékesítette. Kivitele meg alig érdemelt említést. Pedig Becher, mint a merkantil rendszer buzgó hive, éppen a kivitel czéljából alapította s azt hitte, hogy a társulat kereskedése révén, majd sok pénz jön az országba. A dolog azonban megfordítva esett meg. Ami kevés jó arany pénz volt Lipót országaiban, a keleti kompánia azt is a keletre vitte. 1672. máj. 16-án már maga az udvari kamara is panaszodik, hogy *egy idő óta nincs arany pénz ő felsége birodalmában*. Ami volt, az Magyarországon át Törökországba vándorolt. Emiatt a keleti kompánia igazgatóit nógatja, hogy az arany pénzt tartsák vissza, mert még nagy zavarok támadhatnak itthon.⁴⁾

Eközben másféle panaszok is mérültek fel a kompánia ellen.⁵⁾ Azok, mik a magyar országgyűléseken hangzottak el, eléggé ismeretesek.

²⁾ Köz. p. m. levélt. Hoffinanz, Reichs-Expedition. Itt vannak az ez ügyre vonatkozó akták.

²⁾ U. ott. Oesterr. Gedenkbuch. 1557.

³⁾ U. ott. 14,087. fasc. Reichs-Expedition.

⁴⁾ U. ott. Hoffinanz 13,827. fasc. 1672. máj. 16.

⁵⁾ U. ott. Hoffinanz 14,019. fasc. ban van felemlítve Kunitz Kristóf volt törökországi császári rezidens memoriáléja, melyben a keleti kompániát s főleg igazgatóját, Trianglt leleplezi.

A hadi tanács azt kifogásolta, hogy a társulat gyanus embereket küld Törökországba. 1674-ben meg azzal vádolták a kompániát, hogy francia politikai leveleket közvetít Budára! ¹⁾ Hogy a dögvész behozatalát is a társulatnak rótták fel, mutatja, hogy a hangulat nem a legkedvezőbb volt működése iránt. Különösen nagy volt a nehezítés a bécsi kereskedők részéről, mert a társulat monopóliumszerűleg üzte a keleti kereskedést, s így akik azelőtt ebből éltek, kenyerüket veszítették.

A legtöbb gyűlölet természetesen az alapítóra Becherre szállott. Hogy az efféléktől, főleg pedig hogy Sinzendorf üldözéseitől meneküljön, 1676-ban véglegesen elhagyta Bécset. Egyideig Hollandiában, majd Angliában húzta meg magát. Sinzendorf messzemenő összeköttetéseivel azonban még itt is igyekezett nyugalma megzavarni. Szerencsére 1679-ben az ő gyalázatos bukása is bekövetkezett. Élete megkeserítőjének, tervei és alkotásai megrontójának becstelen bukására még egyszer föllélegzett Becher. Nem kellett már üldözésektől tartania, s újra teljesen a munkának szentelhette minden idejét. Ausztriába azonban többé nem jött s tehetségeit másutt igyekezett érvényesíteni.

Az általa megindított mozgalom azonban nem aludt el. A Hollandiával, Angliával és a kelettel üzendő kereskedés évről-évre kisértett. Vállalkozó is akadt; a szomorú pénzügyi és politikai viszonyok miatt azonban egy vállalat sem vergődhetett zöld ágra.

Sinzendorf gróf bukásával az udvari kamarában nem sok változás történt. A rendszer maradt a régi. Tehetetlenség, tudatlanság, s örökös huza-vonás uralkodott ott azontul is. Az ügyek tárgyalása a tömredék kommissió kiküldése miatt szinte a végtelenig nyult, s mire döntésre került a dolog, rég idejét multá. Baj volt az is, hogy a kamarában nem volt kereskedelemhez értő szakember. Az egy *Aichpüchl* konyított valamit hozzá, de ez meg örökösen utazott és bizottsági jelentéseket írt. Pedig ez időben tettekre s nem jelentésekre lett volna szükség. A kincstár állapota ugyanis napról-napra zavartabb lón, s a kereskedelem teljesen pangott. A törökkel folytatott szerencsés háború, Bécs fölmentése, Buda visszafoglalása, egyidőre elterelte ugyan a közfigyelmet az általános pangásról, de a kilencvenes években megint, mind sűrűbben, mind merészebben hangzottak a panaszok a meglevő állapotok ellen.

1690-ben végre az udvari kamara is megmozdult. A *bécsi kereskedők* még 1686-ban folyamodtak ő felségéhez, hogy a *teljesen tönkrement magyarországi kereskedelmet* („zu Boden liegenden Commercium in Hungarn“) okos intézkedésekkel keltsék új életre, mert egyedül a keres-

¹⁾ U. ott. Hoffinanz 13,832. fasc. 1674. Ugyanitt van a társulat igazgatóinak mentegetőző levele, febr. 15-éről kelteve.

kedés segíthet még a teljesen enervált országon; aztán meg az ő lételük és gyarapodásuk is ettől függ. Mondanunk sem kell, hogy az udvari kamarának első dolga volt egy bizottság kiküldése. Aichpüchl uram és a bécsi fővámos hosszasan tanakodtak a bécsi kereskedőkkel a teendők felől. A magyar kamarákat nem kérdezték meg ez ügyben, jöllehet kizárólag Magyarország kereskedéséről volt szó.

Négy évi bölcs tanácskozás után végre odáig jutott a dolog, hogy Lipót tanácsosai dönthettek az elibük terjesztett javaslat ügyében. 1690. június első napjaiban Laxenburgban, a király jelenlétében folyt a vita Magyarország kereskedelméről. Jelen voltak Schwarzenberg herceg, Königsegg, Harrach, Dietrichstein, Waldstein, Weissenwolf, Mansfeldt, Strattmann, Stubenberg, Spinola, Hallweil, Ursini, Rosenberg stb. grófok. E német főuri testület mindenben helyesnek találta az elébe terjesztett javaslatokat, s Lipót is ráírta a *placet* szót.¹⁾ A javaslatok szerint: egy császári pátenssel akarták Magyarország kereskedelmét új életre kelteni!

A 12 pontból álló pátens szerint ezentul minden évben két országos vásárt fognak Pesten tartani; az egyik Jubilate vasárnapon kezdődik, a másik Lipót napja után. Minegyik vásár két-két hétig tart. A vásárokat, a cigányokon kívül, minden bel- és külföldi kereskedő látogathatja. A külföldről és az örökös tartományokból szállítandó áruk után *Bécsben* kell a vámot megfizetni. Aki itt a vámot megfizette, annak Magyarországon a *harminczadoknak kétharmadát* elengedik! Ugyanílyen engedményben részesülnek azok is, akik nem Pestre, hanem Belgrád felé szállítják áruikat!²⁾ Ez az ujtás nem az első és nem is az utolsó volt. Hogy a bécsi fővám jövedelmét szaporítsák, s arra csalják a Magyarországra törekvő kereskedőket, mindenféle kedvezményekben részesítették. Magyarország azonban elesett így a határvám és a rendes harminczadjövedelemtől! A transito-kereskedésből meg semmi haszna sem volt; mert a Bécsben fizetett vámon kívül a transito-áruk után, itt már mit sem kellett fizetni.

Miután a pátens elkészült, s Lipót aláírta, a magyar kamarákat is értesítették felőle. A pozsonyi kamara, csak most vevén róla tudomást, élesen kikelt a harminczad csökkentése miatt. Amugy is oly csekély már a jövedelme — írja — hogy ezen ujtás által egész exisztenciáját veszélyeztetve látja. Kérve kéri azért az udvari kamarát, álljon el ettől a javaslattól.

Az udvari kamara azzal felelt, hogy a dolgon *már nem lehet vál-*

1) U. ott. Hungarica 14,674. fasc. 1690. jún. 5. Referat die Aufrichtung zweyer Jahr-Märkt zu Pest und Stabilierung des Commercii in Hungarn betreffend. In audientia Laxenburg.

2) Ez a pátens 1690. jún. 26-án jelent meg latin és német nyelven.

toztatni: mivel ő felsége a vámtanácskozások alkalmával az osztrák rendeknek megígérte, hogy a magyar harminczadokat csökkenteni fogja! Különben is a veszteség csak látszólagos, mivel a nagy forgalom helyre fogja ütni a harminczad leszállításából várható kárt. Így kell ennek lennie, mivel a bécsi vám jóval nagyobb annál, mint amit a morva kereskedők fizetnek Magyarországon.¹⁾

Hogy a magyar kamara véleményének kikérése csupán üres formaiság volt, mutatja az a körülmény, hogy az udvari kamara június 26-án hat évi időtartamra már ki is hirdettette a 12 pontból álló patenst. Szerencse, hogy amily keveset nyert a bécsi fővám e pátens kihirdetésével, ép oly keveset vesztettek a magyar harminczadok! Ott, hol a biztos kereskedés semmiféle alapkelléke nem volt meg, nem lehetett egy szerény pátenslevéllel virágzó kereskedelmet teremteni!

Az udvari kamara azonban, a helyett hogy először a kereskedés akadályait megszüntette vagy legalább kevesbitette volna, folyton újabb vállalatok ajánlataival foglalkozott. Különösen szívesen vette az olyanokat, a melyekből haszon volt várható, vagy a melyeknek révén nagyobb kölcsönre tehetett szert. Ilyen esetekben a legmesszebb menő engedményektől sem riadt vissza! Így jött létre egy csomó monopólium, melyek az amugy is megfogyott kereskedők számát még jobban megapasztották. Ezeken kívül, a XVII. század utolsó évtizedében: még *negyvennégy* különféle kereskedelmi projectum, vállalat és ajánlkozás került az udvari kamara elé.²⁾ A legtöbb ezek közül csak tervezetnek maradt. A kamara nyanyis, régi jó szokása szerint csak évek mulva intézte el szokot; akkor, midőn már azokat nem is lehetett volna életbe léptetni. Pedig a negyvennégy ajánlat között több fontos, országos érdekű és életrevaló eszme volt. Hogy többet ne említsünk, ilyen volt: a Törökországgal kötendő kereskedelmi szerződés kérdése; a raguzai kikötő megszerzése; *Marsigli* jelentése ugyanezen ügyben; *Heems* projectuma (1692) a levantei kereskedelemnek Magyarországon át való irányítása dolgában; *Mommars* ajánlata ugyanezen ügyben stb.

Ilyen volt a hollandiai generalstatusok amaz ajánlata is, hogy keleti kereskedelmüket ezentul nem a tengeren, hanem Magyarországon és az örökös tartományokon át fogják üzni. Ez az egy, hosszas tárgyalások után odáig jutott, hogy 1692-ben megkötötték a szerződést. Az angoloknak hasonló ajánlata már nem volt ilyen szerencsés. A bécsi angol követ, Strattmann kanczellárral kezdte meg ez ügyben a tárgyalást. Majd az udvari kamara nevében: Aichpüchl, Caraffa gr. és Portenfeldt folytatták.³⁾ 1694. tavaszán

1) Köz. p. m. levélt. Hungarica 14,674. fasc.

2) U. ott. Hofffinanz 14,019. fasciculusa sorolja fel ezeket.

3) U. ott. Hungarica 14,703. fasc.

Hoffmann londoni császári követ is beleszólt a dologba, s melegen ajánlotta az angolokat. A *Kaufordrey-Compagnie* — ugymond — a tengeren nem közlekedhetik, tehát Lipót országain át, a szárazon akarja folytatni a kereskedést. A törökkel folyó háboru nem képezhet akadályt, mivel Anglia és Holland a semleges árukkal szabadon kereskedhetnek. Nem lehet ezt az angoloktól megtagadni, mivel ő felsége a hollandoknak már két év előtt megengedte! De különben is, ez az átmenő kereskedés hasznos lesz ő felsége országaira, mert az angolok béke idején is folytatni akarják. Ha az állam jóléte a virágzó kereskedelemtől, a jó pénztől és a rendes „policei“-től függ, ugy ez a vállalkozás az államnak csak előnyére szolgálhat; mivel mind a három föltételt előmozdítja.¹⁾

Hosszas tanakodás után végre odáig jutottak, hogy megállapították a követendő utak irányát. Eszerint a Rajnán és Neckaron át Heillbronnig vizen, onnét Ulmig szárazon hoznák az árukat. Ulmtól kezdve a Dunán hajóznának lefelé. A másik ut Hamburgból vezetne az Elbán Leitmeritzig, onnét Morván át Budweisig, aztán a szárazon Linczig, illetve a Dunáig. A harmadik irány a Balti tengertől indulna Dantzig felé, majd az Oderán át Sziléziába, onnét pedig Bécsbe. Az utirány megszabásánál azt is kikötötték, hogy az *ónmal* való kereskedést még transito sem engedik meg; mert különben a hazai ön elvesztené piacát.

Mig a kiküldött bizottság imigy hónapokon át tanakodott, azalatt a viszonyok teljesen megváltoztak. S mire a projectum nagy nehezen elkészült, addigra az angolok is mást gondoltak s lemondtak eredeti tervükről. Csak 1701-ben indultak meg újra a tárgyalások; számbavehető eredményre azonban ezek sem vezettek.

II.

Sedgewick Zakariás vállalata.

Az 1699-ben kötött török béke kereskedelmi téren újabb mozgalmakat keltett. A karloviczi békekötésben a kereskedelmi ügyeket nem intézték el, hanem e fölötté fontos kérdés megvitatását és végleges eldöntését egy külön „*particularis commercii tractatus*“-ra bízák. Mivel maga Lipót is kijelentette, hogy egész Európában a keleti kereskedés a legfontosabb és az ő „*essentiale intentio*“-ja: e kereskedés berendezése, természetesen, hogy nagy apparatussal készültek a tractatushoz. Az 1699-ben Törökországba indult követség terjedelmes utasítást kapott, milyen irányban folytassa a törökökkel a kereskedelmi tárgyalásokat. E követségen kívül, külön bizottság utazott török földre, hogy ott, a kereskedelmi viszonyokat és a kikötöket tanulmányozza. Mivel a spanyol örökösödési háboru

¹⁾ U. ott. Hoffmann londoni rezidens levele 1694. ápr. 23.

már a küszöbön állott, s mivel előre lehetett látni, hogy e háboru a középtengeri hajózást és kereskedést nagyban fogja akadályozni, e kereskedelmi szerződés megkötése, roppant fontos volt Lipót országaira nézve. De hát ez nem ment oly könnyen, mint hitték. Sok állam érdeke, egész csomó régi privilegiumokkal elhalmazott kompánia léte függött e szerződéstől. S természetes, hogy mindegyik minden követ megmozdított a maga érdekében. Évek multak, s a várva-várt szerződés még sem jött létre. A kamara meg ezalatt — minden pillanatban várván a végleges döntést, — nyakra-főre osztogatta a török területre induló kereskedőknek az engedélyt. Ezek a szegény emberek aztán áruikkal együtt, több mint harmincz hónapig Belgrádban voltak kénytelenek vesztelni, mivel a belgrádi basa a kereskedelmi szerződés megkötése előtt nem bocsátotta őket tovább.¹⁾

Azok között, kik a kedvező politikai helyzetet jól felfogván, a kelet és nyugat közt nagyobb kereskedelmi vállalatba bocsátkoztak, mint kezdeményező áll *Sedgewick Zakariás*. Angliából szakadt Konstantinápolyba, s ott mint jóhírű örmény kereskedő, nagy vagyponra tett szert. Jól ismerte Magyarországot, — s mint maga írja — a hosszú török háboru idején angol szöveteket szállított Hamburgon, Boroszlón, felső Magyarországon és Oláhországon át Perzsiába, s ezen a réven ő felsége vámjainak nagy összegeket fizetett. Sok nyelvet tudott, ismerte a kereskedés minden csinját-binját, s tisztában volt a levantei kompániák kereskedelmi politikájával. S amit első sorban kellett volna említenünk, fölötte tisztességes, jó hírnevére sokat adó ember volt. „Ez a becsületes férfiú — írja róla a sziléziai kamara alelnöke — nem azok közül való, akik fényes projectumokat csinálnak, arany hegyeket ígérnek és semmit sem váltanak be; amit ő ígér, azt be is váltja; kérlelhetlenül tör kizűzött célja felé és semmiféle pénzázdozattól nem riad vissza.“²⁾ Ilyen ember lévén Sedgewick, nem kell csodálnunk, hogy nagy összeköttetésekkel is dicsekedhetett. Az angol államférfiak között ép úgy megvoltak jó emberei, mint a törökök között.

Mikor a török béketárgyalások megkezdődtek, Sedgewick elhatározta, hogy tekintettel a „*convoy speesen*“ nagyságára, eddigi szárazföldi kereskedését a tengeren fogja folytatni. Az örökös tartományok kamaráinak kérelmére és vámelengedési ígéreteire azonban, elállt ezen tervétől. Bécsbe jött, s ott megegyezett a kamarával a Perzsia és Anglia között üzendő transito-kereskedés dolgában. 1699. márcz. 11-én kiállították számára a császári privilegiumot.³⁾

¹⁾ U. ott. Hungarica fasc. 14,761. Ersuchung an löbl. Hofkriegsrath.

²⁾ U. ott. Hung. fasc. 14,753. 1702. aug. 13. Neidhard báró, a sziléziai kamara alelnöke az udvari kamara elnökéhez.

³⁾ Magát a privilegiumot közölte a Gazdaságtörténelmi Szemle 1897. évf. 305 l.

A 13 pontból álló kiváltságlevél szerint Sedgewick társulata Angliából Perzsiába szöveteket, onnét pedig nyers selymet szállíthatott. A vállalat utiránya a következő volt: az Elbán és Moldván (vizen) Bécsbe, onnét a Dunán Budára, majd Erdélybe s Oláhországon át Perzsiába. A biródalomba Leitmeritznél jöttek be és Magyarországot Brassónál hagyták el. A behozott és kivitt árukat Bécsben vizsgálták meg, s ott fizették le a transito-illetéket. Egy bál posztó vagy szövetért, mely öt egész és 10 fél „*stuck*“-ot tartalmazott, 10 német forintot fizettek; egy bál (száz fontnyi) selyem után szintén 10 forint járt. Ezenkívül sehol semmit se kellett fizetniök. Az ólmozott bálokat sehol se volt szabad felnyitniök és eladniök; azaz csak „*all' ingrosso*“ kereskedhettek Lipót országain belül. Ez utóbbi esetben azonban nem a transito illetéket, hanem a rendes *rectigalt* kellett megfizetniök. Raktárakat csak Bécsben, *Budán*, Prágában, *Brassóban* és *Kolozsvárt* tarthattak. Azon áruk után, melyeket a magyarországi raktárakban helyeztek el, már a bejövetnél vagyis Brassóban meg kellett az illetéket fizetniök. A privilegium szerint a társulat tagjai mindama jogokat élvezik, melyekkel az ország polgárai élnek; s az összes politikai és katonai hatóságok védelmét igénybe vehetik. Ő felsége nem fogja tűrni, hogy bárki részéről kárt szenvedjenek. Viszont ők is kötelesek társaikat időről-időre az udvari kamarának bejelenteni, s az ország alattvalóit — ha akadnának — társulatukba bevenni.

E pátenstevél kiadása után egy hétre, 1699. márc. 18-án Lipót kihirdette az új társulatnak *tíz évre* adott privilegiumát összes országában. Ezzel a társulat megkezdte működését. Az üzlet nagyban folyt, úgyhogy a magyarországi raktárak elégteleneknek bizonyultak. 1699. jun. 17-én Sedgewick már a királyhoz folyamodik, hogy Budán a vizivárosban olyan házat és raktárt építhessen, mint amilyen neki Brassóban van. Az angol szövetek és a perzsa selyem elhelyezésére kellene az.¹⁾

Hogy az üzlet akadálytalanul folyjon, az udvari kamara Sedgewick érdekében átírt a hadi tanácshoz, a magyar udv. kancelláriához, aztán az erdélyi kincstartóhoz Aporhoz is, hogy tőlük telhetőleg támogassák e hasznos vállalatot. Sajnos! ez a szükséges támogatás teljesen elmaradt. Alighogy Sedgewick megkezdte a szövetek szállítását, máris egy esomó taksával nyomorították meg. S a különféle taksa-kicsikarás, az udvari kamara szerint a magyar kancellária előzetes tudomásával történt!⁵⁴⁾ De nemesak Magyarországon, hanem az örökös tartomá-

¹⁾ Köz. p. m. levélt. Hoffinanz 13,913. fasc.

⁵⁴⁾ U. ott. Hungarica 14,753. fasc. 1702. szept. 27. Ersuchung an die königl. hung. Hofkanzlei. „Infructuosam extitisse Camerae Majestatis Aulicae in bonum Regni Hungariae factam interpositionem, et non absque admiratione apud eandem

mányokban is meggyült a bajuk Sedgewickéknek. A vámszedők mindenütt nyomukban voltak, s mitsem törődve a császári pátenssel, kérlelhetetlenül megvették rajtuk a vámot. Megegett az is, hogy miután Csehországban lefizették a teljes transito-illetéket, a bécsi fővám appalátorai újra megvették rajtuk.¹⁾

E közben még nagyobb baj is történt. Látván az Orientalische Compagnie, meg a hamburgi, hogy Sedgewickben erős versenytársuk támadt, olyan lármát csaptak Londonban, hogy a parlament kénytelen volt öt a keleti áruknak Angliába szállításától eltiltani. Ugyanekkor Bremában levő nagy raktárait is fel kellett oszlatnia.²⁾

Ezek a váratlan fordulatok nem hozták zavarba Sedgewicket. Sokszor megfordulván Budán, megismerte a budai és szegszárdi vörös borok kitünő tulajdonságait. Ugy Budán, mint Szegszárdon a betelepült rácok már a török hódoltság idején is termeltek vörös bort, de nagyobb arányokban csak a török kiűzése után művelték a szőlőket. Nem csalódkunk, ha azt hisszük, hogy a betelepült rácok, albánok a és Scutari vidékéről jött lakók honosították meg mindkét helyen ama szőlőfajokat, melyekből a XVII. század végén ismerőtté lett budai és szegszárdi vörösborokat sajtolták.³⁾ Sedgewick meg lévén győződve, hogy e kitünő borok a francia vörös borokkal kiállják a versenyt, elhatározta, hogy perzsa selyem helyett budai vörös borokat szállít Londonba, s visszajövet angol szövetekkel rakja meg alkalmatosságait. Az udvari kamara nemcsak hogy beléegyezett e tervbe, hanem vám- és harminczadmen-

exposuit vinorum Hungaricorum quaestor ille Anglicus Zacharias Sedgewick, ubi patentibus ipsi administrandis plus taxae impositum est, quam fortassis exinde emolumentum ab ipso sperandum sit.“ Majd azt ajánlja a kancellariának, hogy szeliden bánjon az ilyen emberrel, a ki előtt tárva van az egész oceán s ne engedje őt mindenféle teherrel nyomorgatni, a mi most, a kancellária előzetes tudomásával (cum praescitu hujus Cancellariae) történt. Végül a következő érdekes sorokkal fejezi be átiratát: „Regnumque Hungariae hoc, destitutum beneficio in tanta rerum omnium abundantia, continua semper egestate prematur, quod quibuscunque aliis regnis saepe summa sterilitate laborantibusque et sola commerciorum frequentia fructiferis et florescentibus tantum praemineret, quantum iam comperto est, liberalissimam naturam, quasi sine exemplo in ejusdem circumstantiam omnem excogitabilem fertilitatem depromsisse, materiamque talem struxisse, cui forma vel medicis inducta, stuporem orbis excitaret“!

1) U. ott. Hoffinanz 13,941. fasc. Sedgewick a miatt is panaszkodott, hogy Bécsben ok nélkül, privilégiuma ellenére, visszatartják őt, ami kereskedésének nagy kárára van. Ha a vámosok — írja — ennnyire szemtelenkednek, e szép vállalat az összes örményekével együtt már születése után kimulik. Az esztergomi várparancsnok is 50 frtot vett rajta! Pedig előmutatta privilegiumát, meg a háditanács pátensét!

2) Neidhard báró jelentése Boroszlóából 1702. aug. 13. Ugyanott Sedgewick levele az udvari kamarához.

3) Addig csak a budai fehér bor volt ismeretes.

tességet is biztosított számára. Hinni azonban senki se hitte, hogy Sedgewick vállalkozása sikerüljön. Nehogy tehát Sedgewick máshova szállítsa a borokat, az udvari kamara ovadék gyanánt jelentékeny összeget vett tőle, s 1700. október havában tudatta a londoni császári követel, hogy Sedgewicknek 1000 csöbör budai bort kell Londonba szállítania. Vigyázzon reá, mert erős a gyanu, hogy másutt fogja eladni.²⁾

A gyanu nem vált be. Sedgewick boraival együtt sok nehézség után szerencsésen megérkezett Londonba. Alig azonban, hogy hire ment a dolognak, mintegy ötven francia borkereskedő valóságos összeesküvést hozott ellene létre! Először is mint *francia borokat* lefoglaltatták összes szállitmányát, azután pedig őt magát elzáratták. Sedgewick ugyan előmutatta császári utleveleit, de nem hittek azoknak. Végre Hoffmann császári rezidens és Wratislaw gróf rendkívüli követ szólaltak föl mellette, s bebizonyították, hogy Sedgewick nem francia, hanem magyar borokat hozott Londonba.³⁾ Erre meg a francia és angol borkereskedők tiltakoztak ez ellen, mivelhogy egy régebbi parlamenti határozat alapján: Hamburgból másféle mint rajnai borokat nem volt szabad Angliába hozni. A dolog a parlament elé került, s ott heves viták folytak a budai bor miatt, mivel nem kevesebb, mint *százhetvennyolcz* tiltakozó emlékiratot nyújtottak be az érdekeltek a magyar borszállítás ellen.³⁾ Az angol lapok, főleg a *Gazette de Londres*, aztán a hollandi és francia ujságok hosszú cikkekben tárgyalták Sedgewick dolgát, s a budai vörös bornak akaratlanul is európai hírnevet szereztek. E közben Sedgewick is hatalmas pártfogóra akadt mylord Nottingham angol államtitkár személyében, aki eselfogásokkal ugyan, de oly ügyesen védte őt, hogy borait visszakapta, s a parlament kimondá, hogy a Hamburgból való szállítási tilalom nem vonatkozhatik a magyar borokra, minthogy Magyarországot csakis e végzés után foglalták vissza a töröktől. Ugyanekkor Sedgewick, az államtitkár ajánlására a parlamenttől „act“-ot kapott, a mely szerint ezentul szabadon szállíthat Londonba magyar borokat.⁴⁾

Sedgewick erre eladta borait s 42 bál angol szövetet vásárolt a befolyt jövedelemből, készpénzt ugyanis Angolországból nem volt szabad kivinnie senkinek. Ezután Magyarország felé tartott azzal a szándékkal, hogy még nagyobb szállitmány vörös bort indít majd utnak Angliába.

1) Köz. p. m. levélt. Hoffinanz 13,918. fasc. 1700. okt. 22. „An kais. Secretarium und Residenten in London, Herrn Hoffmann.

2) Bécsi cs. és kir. házi, udvari és állami levéltár: Hoffmann levelei I. Lipóthoz.

3) Köz. p. m. levélt. Sedgewick levele: Monseigneur Le Baron de Neidhardt Vice President de la Chambre Silesique. A Londres ce 18/28 Juillet 1701.

4) U. ott. Hungarica 14,753. fasc. Az udvari kamara a magyarhoz: „se obtenta a parlamento licentia haec vina in Angliam transportandi“ Sedgewick Neidhardtához írt levelében is felemlíti.

A jég tehát meg volt törve; Sedgewicknek sikerült a tömérdek akadályt legyőznie. A francia borkereskedőkkel folytatott küzdelme, meg a nagy urak támogatásának megszerzése ugyan *sok ezer* forintjába került, s így haszonról természetesen szó sem lehetett.¹⁾ De legalább ezentul nyitva állott előtte az ut Angliába, s becsülettel megtette azt, a mit az udvari kamarának ígért. Most már csak ettől a kormányzástól függött, hogy a vámok és harminczadok mérséklésével lehetővé tegye e kereskedés megszilárdítását, ami annál kívánatosabb volt, mivel a spanyol örökösödési háboruban Ausztria Angliához csatlakozván, területéről a francia borokat kitiltotta.

Az udvari kamara látván, hogy Sedgewick helyt áll magáért, nem is tagadta meg tőle támogatását. Azt ugyan nem teljesítette, a mit Sedgewick kért, hogy t. i. hat évre kizárólagos jog adassék neki borkivitelre Angliába, hanem e helyett egy évre fölmentette őt a harminczadok és vámok kétharmadától.²⁾ Azonkívül megkérte a magyar kancelláriát, hogy a kiállítandó pátensek után ne vessen ki nagy taksát, különben a szép jövővel kecsegtető vállalat, mindjárt a kezdetnél tönkre megy. A hadi tanácsot meg arra kérte, hogy „*Schutz-Patent*“-et állítson ki Sedgewick részére, s katonai karhatalmat biztosítson számára Magyarországon.

Ugyanekkor a budai szőlők iránt is érdeklődni kezdett. 1701. augusztus 24-én már szigorú rendeletet küldött a budai kamarai adminisztrációnak, meghagyván, hogy a budai szőlőkre kiváló gondot fordítson, mert Sedgewick vállalata idővel kimondhatatlan hasznára lesz az örökös tartományoknak. Különös gondot fordítson arra, hogy a vörös bort ne keverjék össze a fejjérel; minden fajtát külön szüreteljenek; lelkiismeretesen, őszintén s minden hamisítástól menten kezeljék, hogy megalapított jó hírrevel gyarapodjék.³⁾ Hogy pedig a hollandok is megismerjék e kitünő borokat, hordókban, császári utlevéllel számos fajtát küldetett Hollandiába és Dániába.

Sedgewick vállalata, meg az ő előtte végbement kísérletek meggyőzték az udvari kamarát is, hogy a meglévő állapotok mellett: a kereskedelem felvirágoztatása, a magyar termékek versenyképessége lehe-

1) Ő maga írja ezt. A kamara e miatt azonnal kiutalványozlatta cautióját.

2) Köz. p. m. levélt. Hung. 14,753. fasc. 1702. szept. 4. Ugyanazon napi kelettel a privilegium, az utlevél egy évre és az átírat a magyar kamarához. Az udvari kamara a kiváltságlevélben kimondja, hogy mint „*Erheber dieses Commerci*“ minden angol kereskedővel szemben, a ki eme borkereskedésre adja magát, előnyben részesül, s az egy év lejártával újra kérheti a vámok kétharmadának elengedését.

3) U. ott. Hungarica fasc. 14,746. 1701. aug. 24. Ugyanitt ismerteti az udvari kamara Sedgewicket s vállalatát és azt írja róla, megérdemli, hogy igaz s jó bort kapjon a budaiaktól.

tetlen. A száraz és vízi vámok, a harminczadok burjánként elszaporodtak; a katonai parancsnokok kérlelhetlenül követelték a maguk *regalia*-it. Hiába adta ki az udvari kamara, a kezdet nehézségeire való tekintetből a szabad utleveleket, a hadi tanács meg a *Schutz Patent*-eket, a mint Sedgewick példája is mutatta, semmibe sem vették azokat. A bajon segíteni kellett; s ha valamikor úgy most volt itt az ideje a gyökeres reformoknak. A török kereskedelmi szerződések készülöben voltak. XVI. Lajos háborúi miatt, a földközi tengeren folyt levantei kereskedés akadályoztatván, Anglia, Hollandia és Dánia szárazföldi utat akartak maguknak biztosítani; s mind a három állam Magyarországot szemelte ki átmeneti kereskedelme központjának. S mivel a francia bor és gabona a szövetséges államok területéről kiszorult, Magyarország volt hivatva, hogy helyébe lépjen. Szép és nagy feladat várt tehát az udvari kamarára. Sajnos! tehetetlenségével, örökös kapkodásával és huzavonáival nem volt képes ilyen messze kiható feladatot megvalósítani. Egyetlen mentségeül Magyarország és az örökös tartományok végkimerülése és kuszált viszonyai szolgálhatnak, melyek úgy nálunk, mint odaát magukban hordták már a forradalom csiráit.

A mi keveset az udvari kamara a kereskedelem utainak egyengetésére tett, holmi tanácskozási jegyzőkönyvekből, rendeletekből és tapogatódzásokból állott. Az 1699. év őszén például kiküldvén kebeléből a „*deputata secretior commissio cameralis*“-t, ez felszólította a pozsonyi kamarát, a budai és szepesi kamarai adminisztrációkat meg az „*officina rationaria*“-t (számvevőszéket), adnák be írásban, miként lehetne Magyarország tönkrement kereskedelmét új életre kelteni, mik e kereskedés akadályai s mi módon lehetne azokat megszüntetni? ¹⁾

A megkérdezettek hiven sokosan megfeleltek a fölvetett kérdésekre. Mind a négy testület teljesen ugyanazon akadályokat sorolja fel, azaz a katonai parancsnokok fosztogatásait, a hadi tisztviselők csempész kereskedését, az utak bizonytalanságát, a harminczadok és vámok nagyságát és sokaságát s végül a pénz rosszóságát.²⁾ Ez akadályok közül a harminczadok elfajulásának és a pénz rosszóságának, sőt részben a katonai regaliák behozatalának is az udvari kamara volt szerzője. Illő lett volna tehát, hogy ő gondoskodjék megszüntetésükről. Ismervén azonban a kamara

1) U. ott. Hungarica 14,732. fasc. 1699. aug. 22. „Mivel Magyarország kereskedelmét — írja — méltó virágzásra óhajtja emelni s a sok szenvedésért kárpótolni, a titkos bizottság tárgyalás alá vette e kérdést s azt találta, hogy a vámok és harminczadok sokasága a legfőbb baj. Ugyanazon áruért a vámot és harminczadot többször is behajtják. Szabadságot és könnyűséget kell a kereskedelem számára teremteni.“

2) Országos levéltár. A kamarai iratok között van mind a négy jelentés.

tevékenységét, a bajok gyors orvoslását alig lehetett várni. Ugy látszik megelégedett a beérkezett jelentésekkel, s hagyta az ügyet pihenni.

Mások sürgetésére azonban, három évvel később ismét napi-rendre tüzte e kérdést. Ez alkalommal már nem a magyar kamarákat, hanem *Caraffa* grófot szólította fel (1702. szept. 24.) egy, a „*cultura commercii*“ érdekében való javaslat (systhema) kidolgozására. A fiscus érdek, meg a királyságé is — írja — a kereskedelem emelése. Ez pedig első sorban a harminczadok rendezésétől függ. Ha ezeket és a váموkat mérsékelni sikerül, az ország kiemelkedik eddigi gyászos állapotából, virágozni s gyarapodni fog! A javaslat kidolgozásában irányadóul kimondja a kamara, hogy az ország belsejében minden harminczadot meg kell szüntetni. *Harminczad csak a határokon legyen*, s ott is csupán a kiviteli és beviteli áruk után szedendő. *Caraffa* döntse el, vajjon a szlavóniai részek Magyarország határain kívül esőknek tekintendők-e, avagy egy területnek veendők? ¹⁾

Egy év mult el *Caraffa* megbízása óta, mikor a cselekvésben a kamara egy lépéssel ismét előbbre ment. 1703-ban ugyanis tabellákat küldött a harminczadosokhoz, elrendelte valamennyi harminczad összeírását, tájékoztató alapul ama nagy tervezet keresztülvitelére. Ugyanekkor tanácsot kért a pozsonyi kamarától, miként lehetne az Ausztria, Erdély és Törökország felé vezető utakat a kereskedelemre nézve alkalmasokká tenni. ²⁾

Ilyen hihetetlen lassúsággal haladván az udvari kamara a cselekvésben, az évekig huzódó kérdezősködés és tanácskozás teljesen kárba veszett. A Rákóczy-féle felkelés ugyanis jó időre fölmentette őt a további teendőktől. S ne gondoljuk, hogy csak a magyar ügyekben tanusított ekkora élehetlenséget és lustaságot. Az örökös tartományok érdekei is csak ilyen elbánásban részesültek. Hogy többet ne említsünk, ez időben újra kísértett a Duna és Odera összekötésének terve. Évek óta készen héverték ugyan az erre vonatkozó tervek és számadások, de a kivitelre nézve mi sem történt. Most, hogy a levantei kereskedelmet szárazon át Hamburg felé akarták terelni, újra fölmerült e vízi út kérdése. *Vogemont Ferencz* földmérő ugyanis nagyszabásu tervet készített a Duná-

¹⁾ Köz. p. m. levélt. Hungarica 14,753. fasc. 1702. szept. 24. „Commissions-Decret an kais. Hofkammer-Rath Herrn Grafen von Caraffa.“ Ugyanezt az utasítást kapták Volkra, Löwenburg, Palm és Olbern tanácsosok.

²⁾ Országos levéltár: kamarai iratok. 1703. márcz. 2. Mint jellemző esetet fel-
említjük, hogy a midőn az udvari kamara javában tanácskozott a harminczadok és váموk csökkentése ügyében, Lipót a magyar marhabőr vámját darabonkint 45 krral emelte és számos árucikket kitiltott az örökös tartományokból. Az erre vonatkozó pátens 1702. júl. 3-án jelent meg. (Hoffinanz 13,931. fasc.)

nak és Oderának összekapcsolására a Morva és Leczwa, meg egy csatorna segítségével. A szép és praktikus tervezet még Lipót tetszését is megnyerte, s 1699. szept. 22-én meghagyta az udvari kamarának, hogy lépjen érintkezésbe Vogemontnal és készítse el a költségvetést.¹⁾ Az udvari kamara legelőször is azt sütötte ki e fontos ügyben, hogy tagjai között egy sincs, aki ilyesmihez konyitana. Október 22-én tehát Hoffmann Miksa vizimérnököt bocsátották rendelkezésére.²⁾ Erre aztán meg is esett néhány bizottság kiküldése — a mi majdnem egyértelmű volt a kérdés örök elaltatásával.

(Folytatása következik.)

¹⁾ Köz. p. m. levélt. Hoffinanz, 13,913. fasc. 1699. szept. 22. Commissions-
Decret an Herrn Grafen von Volkra.

²⁾ U. ott. Hoffinanz 13,914. fasc.